

שיגעון השוויון

החזון המוצג בספרו החדש של הכלכלן תומא פיקטי מבוסס על תפיסה סוציאליסטית של אי־שוויון ומציע אוטופיה תלושה מהמציאות. הגישה הליברלית המקורית תפסה את אי־השוויון בדרך אחרת וסייעה לשפר בפועל את רווחתם של מיליארדים

שגיא ברמק

קיצור תולדות השוויון

תומא פיקטי

מאנגלית: עופר סיטבון

הקיבוץ המאוחד, תשפ"ג | 283 עמ'

תומא פיקטי

קיצור
תולדות
השוויון

בחיבורו המונומנטלי הדמוקרטיה באמריקה הבחין ההוגה הצרפתי בן המאה ה־19 אלכסיס דה־טוקוויל כי בכל תקופה יש איזו עובדה מיוחדת ומכריעה המגדירה אותה ואשר מתורגמת לאיזו "תשוקה שלטת, המושכת אליה וסוחפת עימה בנתיבה את כל הרגשות ואת כל הדעות של אותו זמן". היות שהחירות הופיעה בעולם בזמנים שונים ובצורות שונות, אין היא רק נחלתן של דמוקרטיות; ועל כן, הכמיהה לחופש אינה מגדירה את תקופתנו. בעולמנו הדמוקרטי, הסיק טוקוויל לאחר התבוננות קפדנית, התשוקה השלטת בבריות היא אהבת השוויון. "אני סבור שלחברות דמוקרטיות יש זיקה טבעית לחופש", כתב, "אבל תשוקתן לשוויון לוחטת היא, לא תדעה שבעה, לא תחדל ולא תנוצח".

ביטוי מובהק לאותה תשוקה שאינה יודעת שובע לשוויון מציג לקורא הישראלי הכלכלן הנודע תומא פיקטי בספרו קיצור תולדות השוויון, שיחד עם שני ספריו האחרים של פיקטי, קפיטל במאה ה־21 (2017) וזמן לסוציאליזם (2021), מגולל

ד"ר שגיא ברמק הוא ראש תוכנית אדם סמית במכון ארגמן.

מסכת ביקורת כוללת על הסדר הכלכלי הליברלי-קפיטליסטי. ואולם בעוד קפיטל במאה ה-21 הוציא מאדישות את מגיני הסדר הקפיטליסטי, כמו גל גדול המאיים לפגוע בחוף הומה אדם, הנה השפעת ספריו העוקבים של פיקטי, ובכללם ספר זה העוסק בהיסטוריה של האי-שוויון, הייתה כהשפעת אדוות קלות. שלא כיון המשתבח עם הזמן, ספריו המוקדמים של פיקטי עולים באיכותם על אלה האחרונים. קיצור תולדות השוויון פשוט אינו ספר מוצלח. כספר היסטוריה הוא מציע תיאור שטחי ומוטה של תופעה מורכבת. כספר כלכלה, הוא תורם לקורא הרבה פחות מספריו וחיבוריו של הפרופסור לכלכלה ברנקו מילנוביץ', למשל, העוסקים בנושא הזה.

עם זאת, ספרו של פיקטי מספק לנו הזדמנות לחזור למושכלות יסוד באשר לתפיסת אי השוויון עצמה, שכן הדבר הראשון שיש לתהות עליו כאשר מדברים על אי-שוויון הוא עצם ההתמקדות באי-שוויון. כלומר, עלינו לשאול ברצינות מדוע שאי-שוויון כשלעצמו יעניין אותנו, כל שכן יניע אותנו לנקוט צעדים לצמצומו? מהי הבעיה בכלל בקיומו של אי-שוויון? מדוע מציאות של שוויון כלכלי עדיפה על מציאות של אי-שוויון? למה צריך לעניין אותנו עד כמה עשירים הם העשירים?

לאחר סקירה קצרה של עיקרי הדברים בספרו של פיקטי נפנה לדיון בשאלות חשובות אלו ונפרוס שתי תפיסות עקרוניות נבדלות עד מאוד בהקשר זה – התפיסה הליברלית לעומת זו הסוציאליסטית. הבנה טובה יותר של תפיסות שונות אלו תסייע בפיענוח זרמי העומק הרוחשים מתחת לקרקע המשגשגת של השוק החופשי והרווחה האנושית המודרנית.

המסע שאינו נגמר לעבר השוויון

כטוקוויל בזמנו, פיקטי מודה כי "קיימת תנועה היסטורית לעבר השוויון לפחות מאז סוף המאה השמונה-עשרה". ואולם בניגוד לנימה המשתאה של הליברל הצרפתי, אצל פיקטי אבחנה זו מלווה באכזבה מופגנת. התנועה ההיסטורית לכינונו של שוויון נרחב איטית מדי וצנועה מדי בהישגיה. האי-שוויון, כותב פיקטי, מוסיף להיות גבוה ובלתי נסבל. השוויון נראה תמיד מושג, אך אם תושיט ידך לגעת בו – יחמוק: "המסע לעבר השוויון מתקדם עקב בצד אגודל. ככל שהנגישות לאי-אילו זכויות יסוד וטובין בסיסיים מתפשטת בהדרגה לכלל האוכלוסייה, כן מופיעים סוגים חדשים של אי-שוויון ברמה מתקדמת יותר, המצריכים מענה חדש. בדומה לחיפוש אחר הדמוקרטיה האידיאלית [...] המסע לעבר השוויון בכל צורותיו (החברתי, הכלכלי, החינוכי, התרבותי, הפוליטי) הוא תהליך מתמיד שלעולם לא יסתיים" (עמ' 29).

יחד עם זאת, ובסתירה להצהרה ראשונית זו, טוען פיקטי כי אי-שוויון כלכלי אינו תופעה טבעית, ודאי לא תופעה רצויה, אלא תוצאה של בחירות "בעלות אופי פוליטי". במילים אחרות, השוויון הנרחב נמצא מעבר לאופק, אם רק נרצה אותו

מספיק. במובן זה, 'קיצור תולדות השוויון' יותר מהיותו ספר היסטורי הינו תוכנית עבודה הרואה בפעולה פוליטית-קולקטיבית רחבת היקף בקנה מידה עולמי, דרך להאיץ תהליך ארוך, מקוטע, חסר ואיטי. כל זאת במטרה לכונן ממלכת שוויון גדולה ולהצר את שאר פגעי החברתיים והסביבתיים של הקפיטליזם.

הסוציאליזם של פיקטי הוא סוציאליזם המותאם למאה ה-21. שלא כסוציאליסטים קודמים, הוא איננו מסתפק בהעלאת רמת חייו החומרית של הפרולטריון. אכן, חלוקה מחודשת של ההכנסות ונגישות לחינוך ולבריאות תופסות מקום מרכזי בתוכנית השאפתנית של פיקטי; והוא אף קורא להרחבתה של האפליה המתקנת, כך שזו תכלול "שוויון בייצוג החברתי" (לנוכח היעדרותם המוחלטת, לדידו, של המעמדות המוחלשים מבתי הנבחרים). אך לדעתו הסוציאליזם החדש צריך להביא בחשבון גם היבטים סביבתיים הכוללים, בין היתר, דאגה לגובה הטמפרטורות בכדור הארץ, מעקב אחר המגוון הביולוגי ומלחמת חורמה בפליטות פחמן. בדומה לאחרים בשמאל, פיקטי קורא לאיחוד מאבקים: "בלי פעולה נחושה המכוונת לכווץ באופן חד את אי-השוויון החברתי-כלכלי, אין פתרון למשבר הסביבה והאקלים" (עמ' 37).

שאיפות כלל עולמיות אלו יתגשמו על ידי פעולות כלל-עולמיות "כל מדינה וכל אזרח של כדור הארץ צריכים להיות זכאים לנתח מההכנסות הנגבות מהתאגידים הרב-לאומיים והמיליארדרים בעולם: ראשית, משום שלכל בן אנוש שמורה זכות מינימלית שווה לבריאות, לחינוך ולפיתוח; שנית, משום שהשגשוג של המדינות העשירות לא היה קיים ללא המדינות העניות. ההתעשרות המערבית [...] נשענת מאז ומתמיד על החלוקה הבינלאומית של העבודה ועל ניצול חסר מעצורים של המשאבים הטבעיים והאנושיים שעל פני כדור הארץ" (עמ' 109). לפי קו מחשבה זה, אין די בסיום הכיבוש והניצול של מדינות העולם השלישי ועזיבתן לנפשן. ללא סיוע חומרי רחב היקף מן המערב, קרי ללא חלוקת משאבים מחדש בקנה מידה גלובלי, העולם השלישי יישאר תקוע בעוניו ובנחשלותו. היבטים גלובליים אלה, גם אם בשמאל הם כבר נחלת הכלל, הם רדיקליים באופיים. היומרה כאן אדירה, אך אין בספר כולו שום התייחסות רצינית להשלכות המדיניות, הכלכליות והלאומיות של השאיפה הגלובליסטית לצדק.

פיקטי מציג בהרחבה את קביעתו התמוהה שהעבדות והקולוניאליזם מילאו תפקיד חשוב בהתעשרות המערב, ושהתפתחות הקפיטליזם התעשייתי במערב קשורה לכך. "הקולוניאליזם והשליטה הצבאית", כותב פיקטי, "אפשרו לארצות המערב לארגן את כלכלת העולם לטובתן, ולהציב את שאר העולם בעמדה פריפריאלית מתמשכת" (עמ' 77). אך הראו כבר היסטוריונים וכלכלנים רבים כי קולוניאליזם ועליונות צבאית לא יכולים להסביר את עליונות המערב. אימפריאליזם היא תופעה עתיקה. הפרסים, הבבלים, המצרים והמונגולים – לכולם היו אימפריות, אך לא התקיימו בהן השגשוג והצמיחה יוצאי הדופן של המערב. כל האימפריות בימי קדם פעלו בגבולותיהם המדכאים של העולם המלאתוסיאני, עולם אלים ונטול צמיחה כלכלית, שבו

מלחמות וכיבושים היו שכיחים ותכופים ואפשרו לאלטיות אחדות לחמוס מתכות יקרות, חומרי גלם, עבדים ונשים מהעמים שהן כבשו ושעבדו. המאפיין הייחודי של המערב אינו הכיבוש הצבאי, אלא היכולת להקים מוסדות שאפשרו חירות פוליטית, דתית, אינטלקטואלית וכלכלית, אשר בתורה הניבה תופעות כגון המהפכה המדעית, הרנסנס, הנאורות וכן עליית הקפיטליזם. מעבר לכך, פיקטי אינו שואל – אף שהיה עליו לשאול – מדוע המערב הוא שהצליח להשיג עליונות צבאית על המזרח? איך זה שהמערב, ולא המזרח, הוא שהצליח להקים קולוניות ברחבי העולם? מדוע בריטניה כבשה את הודו ולא הודו את בריטניה? כיצד להסביר מדינות מערביות משגשגות שמעולם לא לקחו חלק במסעי כיבוש וביזה? פיקטי לא מתייחס אף לא לאחת מהשאלות הללו.

פיקטי אף מפליג וסובר כי "המערכת הכלכלית הנוכחית, המבוססת על תנועה לא מפוקחת ונטולת ייעוד חברתי או סביבתי של הון, של מוצרים ושל שירותים, נדמית במידה רבה כניאו-קולוניאליזם הפועל לטובת העשירים ביותר" (עמ' 194). ואולם תיאורים אלה של "קונצנוזם וושינגטון" – הליברליזציה של הסחר וצמצום מעורבות היתר של המדינה – כצורה של ניאו-קולוניאליזם הם חרפה אינטלקטואלית. הניסיון למתג כקולוניאליזם מדיניות של גלובליזציה ליברלית הוא צורה של גניבת דעת מגונה. מה בין תנועה חופשית וולונטרית של הון וסחורות לבין הקמת קולוניות, כיבושים צבאיים ודיכוי פוליטי?

טענות שערורייתיות אלו ועוד אחרות, שפיקטי אינו מגבה בשום טיעון או סימוכין רציניים, חוברות יחד בספרו ומצמיחות שאיפות תמוהות לא פחות כגון השאיפה לאימוצה של "צורה חדשה של ריבונות בעלת ייעוד כלל אנושי [...] המתבססת על אינדיקטורים מפורשים של צדק חברתי" (עמ' 194). ברגעים כגון אלה פיקטי חורג מגבולות ההיסטוריה והכלכלה הפוליטית ועובר לתחום האוטופיה, או שמא הדיסטופיה.

ההשקעה שלא התרחשה

את עיקר הדגש שם פיקטי בביצורה של מדינת הרווחה ובהגדלתה, ובהרחבת המיסוי הפרוגרסיבי – שני הכלים החזקים ביותר המאפשרים לדעתו לשנות את הקפיטליזם עצמו. התפתחויות היסטוריות חשובות אלו הן שתזמו ל"הסרת הקדושה" מהקניין הפרטי ולצמצומו של אי-השוויון. "כל הנתונים העומדים לרשותנו כיום", כותב פיקטי, "מצביעים על כך ששיעורי מס כמעט-מפקיעים היו הצלחה היסטורית עצומה. הם אפשרו לצמצם מאוד את פערי ההון וההכנסות, לשפר את מצבם של מעמדות הביניים ושל המעמדות העממיים, לפתח את מדינת הרווחה ולעודד ביצועים כלכליים וחברתיים טובים יותר באופן כללי" (עמ' 157–158). בחזונו של פיקטי, מדינת רווחה המבוססת על שיעורי מיסוי הקרובים להפקעת הון של ממש היא האמצעי להוצאתם של עוד ועוד תחומים בחיים האנושיים אל מחוץ להיגיון המסדר של השוק.

תומא פיקטי. צילום: Gobierno de Chile, רישיון שימוש:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Thomas_Piketty_2015.jpg

הסוציאליזם של פיקטי הוא סוציאליזם זוחל, שבעתיד הרחוק יצמצם עד לבלי הכר את תחומו של המגזר הפועל למטרת רווח.

קביעתו של פיקטי שלפיה שיעורי מס כמעט-מפיקיעים היו "הצלחה היסטורית עצומה" היא לכל הפחות מוזרה. ראשית, הצמיחה הכלכלית והעושר האדיר שמייצר הקפיטליזם הם-הם המאפשרים לקיים ברחבי המערב מדיניות רווחה נדיבה. אכן, במסגרת מדיניות זו, מדינות מנכסות לעצמן שיעורים גבוהים מאוד מהתוצר, באמצעות מיסוי פרוגרסיבי של הכנסות האזרחים (דהיינו, אחוז המס עולה עם גודל ההכנסה), ומחלקות אותו מחדש בצורה של שלל שירותים ציבוריים – כל זאת מבלי לעכב

יתר על המידה את השיפור הכולל ברווחה. ואולם, לא זו בלבד שטענתו של פיקטי מתעלמת מכך שהמגמה ברחבי העולם המערבי הייתה דווקא הורדה של שיעור המס השולי על הכנסה והפחתה במס החברות, היא גם אינה מביאה בחשבון את המחיר הממשי של אותם שיעורי מס הקרובים להפקעה. כל דולר שנלקח מהאזרחים לטובת חלוקה מחדש הוא דולר שאינו זמין עוד להשקעה המאפשרת יזמות וצמיחה כלכלית. קל לנו לראות את השירותים הציבוריים המתאפשרים הודות למיסוי, אך קשה לנו לראות את אשר קיומו נמנע: את העסק הפרטי שלא התרחב, את ההשקעה שלא התרחשה, ואת היזם שלא הצליח לגייס משאבים בעקבות החלוקה המחודשת של ההון. העובדה שכלכלן חשוב ומשפיע כפיקטי שוכח שאין ארוחות חינם, היא לא פחות ממדהימה.

בראשית ספרו מציין פיקטי כי אף כי קל למדי "לגנות את האופי הלא-שוויוני או המדכא של ממשלות ומוסדות קיימים", קשה הרבה יותר "להגיע להסכמה בדבר מוסדות חלופיים שיאפשרו להתקדם באופן ממשי לעבר השוויון החברתי, הכלכלי והפוליטי". בתום קריאת ספרו, לא נראה כי פיקטי התגבר על קושי זה. הוא אינו מציע לנו חלופה בת-קיום לסדרים הנוכחיים, ועוד פחות מכך הוא שוקל את היתרונות והחסרונות שהצעות המדיניות שלו מציבות. אין זה חסר של מה בכך. מדובר בהתעלמות ממה שכל חיבור רציני מוכרח להתייחס אליו.

עד כאן תיאור ספרו של פיקטי. כעת אני מציע שנלך צעד אחד אחורה, ונתהה על כמה שאלות גדולות הנוגעות לאי-שוויון מפרספקטיבה ליברלית קלאסית.

הפער או העוני?

נחזור לשאלות שעיימן פתחנו: מדוע שאי־שוויון כשלעצמו יעניין אותנו, כל שכן יניע אותנו לנקוט צעדים לצמצומו? מהי הבעיה בכלל בקיומו של אי־שוויון? מדוע מציאות של שוויון כלכלי עדיפה על מציאות של אי־שוויון? למה צריך לעניין אותנו עד כמה עשירים הם העשירים?

לא רק פיקטי שותק לגבי שאלות בסיסיות אלה ואחרות הדומות להן. כמוהו גם המקטרגים על אי־שוויון המגיעים מן השמאל הכלכלי. הם פשוט מניחים מראש שאי־שוויון כלכלי נרחב הוא תופעה רעה שאינה צודקת. חשוב לעמוד על כך: כאשר אנחנו מנהלים את הדיון על אי־שוויון ועל הדרכים לצמצומו אנחנו למעשה מקבלים – במובלע או במפורש – את הנרטיב שלפיו אי־שוויון כלכלי הוא בעיה שיש לפתור, בדרך כלל באמצעות כוח השלטון.

ליברלים קלאסיים ושמרנים מעולם לא הוטרדו מקיומו של אי־שוויון כלכלי נרחב, ולא ראו בו, ככלל, בעיה שיש לפתור. אחרי הכול, אי־שוויון כלכלי הוא בדיוק מה שאנחנו מצפים לקבל כאשר אנו מעניקים לאנשים שאינם שווים בכישוריהם וביכולתם חירות שווה. במובן הזה, חופש שווה לכול, המוליד אי־שוויון כלכלי בתוצאות, איננו תקלה על פי תפיסת העולם הליברלית אלא תכונה. אין להתפלא על אי־שוויון כלכלי בתנאים של חירות כלכלית נרחבת יותר משיש להתפלא על ריבוי של כיתות דתיות בתנאים של חופש דת, או על ריבוי עיתונים במציאות של הגנה נוקשה על חופש הביטוי.

לא אי־שוויון הטריד אפוא את הליברלים הקלאסיים, כי אם התנאים המאפשרים את היווצרותו של עושר. לא בכדי ספרו של אדם סמית, הליברל הקלאסי הגדול ומי שנתפס כאבי הכלכלה המודרנית, על טבעו וסיבותיו של עושר העמים, עוסק בגורמים לעושר ולא באי־שוויון. סמית, שהודעזע מהדלות המחפירה שהייתה מנת חלקם של יושבי ההרים בסקוטלנד, ידע כי המזור היחיד לאותה מציאות מזויעה הוא צמיחה כלכלית נרחבת העושה דרכה לכל דלת העם. סמית וליברלים קלאסיים אחרים מזכירים לנו שעוד לפני שאפשר לחשוב בכלל על חלוקה מחדש או על מיגור אי־שוויון, יש לייצר עושר. קרי, יש להגדיל את פרוץ העבודה ולעצב תנאים מוסדיים שיאפשרו את ייצורם של עוד שירותים וסחורות העונים על רצונותיהם של הצרכנים.

בפרט הבין סמית כי כדי לאפשר את יצירתו של עושר יש להבטיח את יציבותם וכוחם של מוסדות המגינים על הזכות לקניין פרטי, מבטיחים את קיומו של צדק (ולא צדק חברתי; ועל ההבדל ביניהם ארחיב בהמשך), ומסירים מגבלות שרירותיות המוטלות על תנועתם של הון ועבודה.

מנקודת המבט הליברלית, אם כן, עוני – ולא אי־שוויון כלכלי – הוא הבעיה החמורה שיש לטפל בה; והדרך היחידה הידועה לנו לטפל בה עוברת באימוץ מדיניות ציבורית

המאפשרת צמיחה כלכלית מהירה. בעוד שההתמקדות באי-שוויון מאפשרת למבקרי הליברליזם לתארו ככישלון חרוץ, התמקדות בעוני מאפשרת לנו להצביע על הליברליזם הכלכלי כדוקטרינה שאין שנייה לה בהיסטוריה האנושית בשיפור רווחתם של מיליארדי אנשים ברחבי העולם.

הדרישה לשוויון חברתי-כלכלי שפיקטי מבטא בצורה כה ברורה הולכת יד ביד עם דרישה תקיפה ל"צדק חברתי". ואכן, בתיבת התהודה הפרוגרסיבית, הדרישה לצדק חברתי אינה אלא הרחבה של הדרישה לשוויון חברתי-כלכלי, המוסיפה לה דרישה לשוויון מגדרי, זהותי וכן הלאה. השמאל בן-זמננו אינו מתמקד עוד רק בשדה הכלכלי (פיקטי, במובן הזה, הרבה יותר דומה לשמאל הישן), אלא דורש להרחיב את מושג השוויון לכל התחומים המגדירים את ההווה האנושית. לאור זאת, מעניין לראות כיצד הרחיבו בשמאל את משמעותם המקורית של המושגים "שוויון" ו"צדק", ולעמוד על ההבדל בין משמעותם של מושגים אלה בעיני ליברלים קלאסיים, עד היום, לבין משמעותם הרווחת עתה בשיח האקדמי והציבורי.

שתי תפיסות של צדק ושוויון

תפיסת השוויון הליברלית, שמקורה עוד בדמוקרטיה האתונאית, היא השוויון בפני החוק. כשאומרים "חוק אחד לכולם" הכוונה היא להעדרן של פריבילגיות בחסות המדינה. לא עוד הטבות בחסות המדינה למלך, לאצילים או לקבוצות מועדפות אחרות. לא חשוב מי היו ההורים שלך; לא חשוב באיזה אל אתה מאמין או מה צבע העור שלך – יש חוק אחד לכולם. השוויון הליברלי ממסד אפוא חברה של שווים במובן הפוליטי, חברה נטולת אדונים ועבדים כלשונה של הכלכלנית דרידה מקלוסקי. תפיסת שוויון זו עלולה להיראות צרה למדי, אך למעשה מדובר בתפיסה מהפכנית. המחשבה שלפיה חוק אחד צריך למשול בכולנו ללא כל אפליה או זכות יתר נשמעת אולי מובנת מאליה לאדם המודרני, אבל זו אחת מפריצות הדרך הגדולות שידעה האנושות.

לצד תפיסת השוויון הליברלית עומדת תפיסת הצדק הליברלית, שגם היא עלולה להיראות כמצומצמת. צדק, בהבנה הליברלית, הוא, בפשטות, ההפך מעוול; ושמירה על כללי הצדק מחייבת, בהתאם, הימנעות מעשיית עוול לאחרים. לא בכדי תיאר אדם סמית את "הצדק" כמידה טובה שלילית, שעיקרה הימנעות מפגיעה בזולת. כאשר אנחנו נמנעים מלגרום נזק לחייו, חירותו ורכושו של אחר – אנחנו עומדים בכללי הצדק. תפיסה זו של צדק, הדגיש סמית, הכרחית לעצם קיומה של חברה. היכן שהחיים, החופש והקניין אינם נשמרים – שם מתקיימת הלכה למעשה מלחמת הכול בכול. סמית הצביע על כך שאפילו חברות של שודדים מקיימות בתוכן את כללי הצדק, גם אם הן מפירות את הכללים הללו במגעם עם זרים.

קל להבין כי תהום פעורה בין תפיסת השוויון והצדק הפרוגרסיבית לבין זו הליברלית,

וכי אין האחת יכולה להתקיים לצד צרתה. כפי שהצביע הכלכלן זוכה הנובל פרידריך האייק, מיגורו של אי-שוויון חברתי-כלכלי והגשמתו של "צדק חברתי" מחייבים למעשה את הפרתם של השוויון והצדק הליברליים. היכן שהמדינה מבקשת לצמצם באופן פעיל פערים, שם היא מוכרחה לפגוע בזכויות הקניין של האחד ולחלק את הכנסתו לאחרים. במקרים כאלה המדינה שוב אינה מעניקה הגנה שווה לכול תחת החוק, אלא החוק עצמו הופך להיות מכשיר לחלוקה מחדש של רכוש והכנסה. המדינה אינה אוכפת עוד את כללי הצדק הליברלי, אלא מחוללת עוול בעצמה.

לאור הדיון הקצר שערכנו עד כה, יהיה נכון לקבוע כי ליברלים קלאסיים ושמרנים מבחינים בין שני סוגים שונים של אי-שוויון, האחד לגיטימי ואילו השני לא. אי-שוויון שאיננו לגיטימי הוא אותו אי-שוויון שהינו תוצאה של שימוש לא צודק בכוח השלטון. כך למשל, כאשר השלטון מפלה בחוק קבוצה אחת של אנשים (למשל: חוקי ההפרדה הגזעית בדרום ארה"ב), ובכך מונע ממנה, בכוח המדינה, גישה למרכזי השכלה ותעסוקה, אי אפשר לומר שדפוס חלוקת הכנסה המתקבל במשק כתוצאה מסידור שכזה הינו צודק. שימוש לא לגיטימי בכוח השלטון, המונע מקבוצה של אנשים לממש את מלוא הפוטנציאל המצוי בקרבם, מחולל חלוקת הכנסות לא צודקת שיש למגר.

בהקשר זה חשוב להדגיש כי שימוש לא לגיטימי בכוח השלטון אינו חייב ללוש דמות של אפליה גסה וחמורה. למעשה, כיום עיקר השימוש במערב בכוח שלטוני לא לגיטימי מתבטא בפריבילגיות בחסות החוק כגון סובסידיות ליצרנים מקומיים, חסמי ייבוא המטיבים עם פירמות מקומיות, ושאר רגולציות המטיבות עם אחדים ופוגעות באחרים. עיקר הביקורת על יחסי "הון-שלטון" נוגע בדיוק בכך. כאשר בעלי הון או מועצות ייצור למיניהן זוכים להטבות בחסות החוק, הם מצליחים לגרוף רווחים גדולים מאלה שהיו מנת חלקם בתנאים של תחרות חופשית. לו נשמרו עקרונות השוויון והצדק הליברליים, רווחתם של הצרכנים ושל המתחרים הפוטנציאליים הייתה רבה יותר. כך או אחרת, מהות העניין טמונה בכך שכאשר המדינה חדלה להיות ניטרלית כלפי השחקנים השונים הלוקחים חלק בפעילות המשקית, היא משפיעה על דפוס חלוקת הכנסות באופן המיטיב עם אחדים על חשבון האחרים.

אם התערבות מדינתית בפעילות הכלכלית החופשית – בדמות איסורים שרירותיים או חלוקת הטבות לשחקנים נבחרים – הופכת את חלוקת הכנסות במשק לבלתי-צודקת מנקודת מבטם של הנפגעים, ברור שההפך מכך, כלומר מצב שבו המדינה אינה בוחרת מנצחים אלא מאפשרת לכולם להתחרות באופן שווה תחת העקרון של חוק אחד לכול, מוליד מצב של חלוקת הכנסות צודקת.

במציאות של חופש כלכלי נרחב וזכויות קניין פרטי מוגנות, אין בנמצא חסמים לתנועה חופשית של הון ועבודה; בטלים כל האיסורים על יזמות כלכלית ועל

כניסה למקצועות; ושום פירמה או מועצת ייצור אינה זוכה להטבות רגולטוריות מן המחוקק. במציאות כזאת, כל שחקן כלכלי נכנס רק לאותם קשרים כלכליים שלטעמו הסובייקטיבי מיטיבים איתו. מתקיימת תחרות חופשית, שבה כל אחד מנסה לנצל את היתרונות היחסיים שלו במארג משוכלל של עסקאות וולונטריות; עסקאות בין יזמים לבעלי הון, בין עובדים למעסיקים ובין עסקים ללקוחות.

במציאות כזאת, של ממשל מוגבל בקפידה, הצרכנים, לא הפוליטיקאים, הם המחוללים אי-שוויון ומשנים את דפוס חלוקת ההכנסות בחברה. בהחליטם לצרוך מפלוני ולא מאלמוני, הם מעלים לגדולה את הראשון ופוגעים כלכלית במשנהו. בכלכלת שוק חופשית, פירמות שעונות בהצלחה על רצונות הצרכנים גורפות רווחים גדולים, ובהתאם לכך מתרחבות. לעומת זאת, פירמות שנכשלות במבחן השוק הצרכני סופגות הפסדים ונסגרות. המערכת הקפיטליסטית היא מערכת המבוססת על רווח והפסד, שבה הרווח הוא אות ועדות ליצירת ערך לאחרים, ואילו הפסד הוא נורת אזהרה המתריעה על שימוש בזבזני במשאבים. ואולם בדיוק מתהליך ספונטני זה מתעלמים המבקרים של כלכלת השוק הקפיטליסטית.

קדמה מול קדמה

הדרישה לשוויון חברתי-כלכלי ולצדק חברתי סובלת מחולשות נוספות שכאן נוכל לעמוד עליהן בקצרה בלבד. ראשית, ישנן קושיות חשובות ובלתי פתורות: האם ישנה מידה נסבלת של אי-שוויון? או שמא כל מידה של אי-שוויון היא מגונה ומסוכנת? ומכיוון אחר: באיזה אופן אפשר לומר על דפוס חלוקה אחד של הכנסות שאינו צודק ועל דפוס אחר של חלוקת הכנסות שהוא כן צודק?

שנית, גם אם מסכימים שיש לאפשר לפוליטיקאים לארגן מחדש את חלוקת ההכנסות המשקית, מדוע עלינו להניח שהם מחזיקים בידע המתאים ושהם נתונים לתמריצים הנכונים כדי לעשות זאת כהלכה? החלטות פוליטיות הן העומדות בדרך כלל מאחורי התקבעות של אי-שוויון (המקרה הישראלי, שבו המדינה חילקה בנדיבות אדמות לאחדים, הסלילה למקצועות מסוימים את יוצאי עדות המזרח וכן הלאה, הוא דוגמה טובה לכך); ולא זו אף זו, לפוליטיקאים יש תמריץ חזק לחלק משאבים למי שבוחר בהם, לא למי שסבל מקיפוח. מי שאמונים על חלוקת המשאבים בחברה הם לא פילוסופים של המוסר אלא פוליטיקאים שלא יהסו לחלק הטבות מרוכזות למי שיכולים להטיב איתם (המאמר "כרוניקה של פיזור אוכלוסין: על חקיקה ומגבלותיה" מאת גלעד בוק שהתפרסם בגיליון הקודם, מדגים זאת היטב). בשוק, מרדף אחר אינטרסים פרטיים מוליד תוצאות חברתיות מיטיבות; באפיק הפוליטי, לעומת זאת, מרדף אחר אינטרסים פרטיים מייצר משחק סכום אפס של מפסידים ומרוויחים.

שלישית, עלינו לשאול את עצמנו ברצינות מהי העלות האלטרנטיבית של חלוקה

מחודשת נרחבת. אנחנו רואים, כאמור, את האנשים הנהנים מקבלתן של הכנסות נוספות. ואולם איננו רואים את כל אותה פעילות כלכלית שנמנעה עקב צעדים של חלוקה מחדש. עלינו לזכור כי אנשים עשירים אינם אוגרים את כספם מתחת למזון. רווחים גדולים משמשים להשקעה נוספת, כלומר לצמיחה כלכלית. העלות הכלכלית האמיתית של מדיניות נרחבת של חלוקת משאבים – קרי, של לקיחת כסף מהעשירים – היא אפוא פגיעה בצמיחה הכלכלית.

הן אדם סמית, שניתן לראותו כאבי הליברליזם הכלכלי, הן פיקטי, שנכון לתארו כאחד ממבקריו החריפים של הקפיטליזם בזמננו, תיארו איש איש את המערכת הכלכלית-פוליטית שבה דגל כמערכת של קדמה. סמית דיבר על "מערכת של חירות טבעית" המאפשרת לכל אדם לרדוף אחר אושרו ועושרו כפי שהוא מוצא לנכון, ובכך מאפשרת להון ולעבודה לנוע בחופשיות ממקומות פחותי ערך למקומות עתירי ערך. מערכת זו, סמית היה משוכנע, תשפר את מצבם החומרי של המעמדות הנמוכים – עובדה שהופכת אותה לרצויה גם מצד תוצאותיה. המערכת שמציע פיקטי, לעומת זאת, היא דווקא מערכת של אקטיביזם פוליטי-סוציאליסטי המכוונת נגד בעלי האמצעים; המרחיבה, ממאבק למאבק, את זכויותיהם וכוחם של נטולי הקניין וההכנסה; ואשר עתידה להניב, לדעתו, צדק חברתי. בעיני סמית, הקדמה היא תוצר טבעי – כל עוד ממשלות לא מחבלות בה. בעיני פיקטי, הקדמה היא דווקא תוצאה של אקטיביזם מדינתי הבולם את הסדר הספונטני של השוק.

לאחר קריאת הספר של פיקטי, נראה שתובנותיו של אדם סמית ממשיכות לעמוד על כנן. בתחרות הסמויה בין השניים, ידו הנעלמה של סמית נותרת על העליונה. "בכל הדורות מחבבים העמים הדמוקרטיים את השוויון", כתב טוקוויל, "אבל בתקופות מסוימות התשוקה אליו מתגברת עד היותה לשיגעון". לא רק סמית צדק. גם טוקוויל.